

Flottare med färg?

Erik Fält

erik.falt@outlook.com

A noir, E blanc, I rouge, U vert, O bleu : voyelles,
Je dirai quelque jour vos naissances latentes : ...

(Så börjar Arthur Rimbaud sin sonett ”Voyelles”).

Färg som forskningsområde

Färg är ett mångfacetterat begrepp. Från vaggan till graven omges vi under vår vakna tid av regnbågens alla färger och många, många fler. Från den tidiga morgonens val av rätt färg på strumporna till kvällens sista tv-program i bästa Eastman Color lever vi i en omgivning av ljud, bilder, rörelse – och färg. Vad kan då kännas naturligare för en lingvist än att låta färgen bli temat för en språklig vandring i både tid och rum.

Denna essä får tjäna som en bakgrundsteckning till en undersökning av färgterminologin i bibeln sådan den framträder i översättningar från olika länder och epoker. Till den undersökningen återkommer jag i sinom tid.

Banbrytarna

Inom 1900-talets språkvetenskap urskiljer man lätt några enskilda insatser som – förutom att de kommit att öppna nya vägar inom lingvistiken – har ytterligare ett par gemensamma kännetecken, nämligen ett blygsamt yttre format och stor överspridning i det internationella och interdisciplinära vetenskapssamhället.

När Saussures *Cours* publicerades 1916 var det ett kvantitativt relativt beskedligt opus som presenterade idéer som blev grundläggande inte bara för strukturalistiska riktningar inom lingvistiken utan även inom angränsande vetenskaper som litteraturforskning, psykologi, psykoanalys och antropologi.

Chomskys *Syntactic Structures* av 1957 är ett till omfånget ännu mindre verk, men dess inflytande på den grammatiska forskningen under århundradets sista fyra

decennier blev inte mindre. Den generativa grammatik som formulerades i Chomskys senare verk blev skolbildande; hans syn på den inneboende kreativa språkförmågan hos människan som artspecifik befruktade den psykologiska teoribildningen lika mycket som den lingvistiska.

Liksom är fallet i fråga om Saussure och Chomsky som portalfigurer för den strukturalistiska språkforskningen respektive den generativa grammatiken, kan man kanske karakterisera den mycket omfattande litteraturen på färgforskningsområdet som skriven ”före eller efter Berlin och Kay”. Då dessa 1969 publicerade *Basic Color Terms* rycktes grundvalarna undan för vad som tidigare ansetts axiomatiskt, nämligen en ”total arbitrariness in the coding of color” (Berlin & Kay 1969: 2). I en senare upplaga definierar författarna som uppgiften för färgforskningen att fastställa de ”psychophysical and neurophysiological determinants of universal, cross-linguistic constraints on the shape of basic color lexicons” (Berlin & Kay 1999: V). Vi ser även här hur perspektivet vidgas; språket som allmänskulturellt fenomen betonas med en direkt koppling till människan som biologisk varelse.

Om färger och färgforskning

Orsakerna till regelbundenheten i färgtermernas inbördes uppträdande i skilda språk är långt ifrån klarlagda. Under Berlin och Kays framställning kan man spåra tanken på en genetisk faktor av samma slag som Chomskys djupstrukturer. Synestesi och fonetisk symbolism har framkastats som en tänkbar bidragande komponent (Allott 1974). Det är inte utan orsak som de två centrala kapitlen 5 och 6 i Vasilij Kandinskij's lika banbrytande som egendomliga bok *Über das Geistige in der Kunst*, skriven 1910 och utkommen 1911, behandlar ”Färgens verkan” (rent fysiskt såväl som dess inverkan på psyket) och ”Form- och färgspråk”. Man finner formuleringar som ”färgens smak”, ”doftande färg”, ”se ljuden som färg och höra färgen som musik” (Kandinskij 1994: 56f.). Även om de färgtermer vi varje dag använder oss av ur semantisk synpunkt är ord som betecknar fysiska realiteter, finns färg(upplevels)en som sådan så att säga i betraktarens öga. Frågan om färgordens synestetiska egenskaper och deras användning i poesi och annan skönlitteratur är naturligtvis ett särskilt tacksamt studieobjekt.¹ Man finner också undersökningsresultat som synes motsäga synen på en underliggande generell genetisk faktor bakom färgordens uppträdande.^{2 3} Redan i våra skollexika möter vi för de primära färgorden ofta formuleringar som röd (som blod), grön (som gräs) etc. På ett mera teoretiskt plan har dessa ganska handfasta definitioner sin

¹ Se t.ex. McManus 1983.

² Nowaczyk (1982) påvisade könsskillnader i användningen av färgtermer hos amerikansk collegeungdom. Bl.a. fann han att män använder fler basala färgtermer medan kvinnor har en bredare repertoar av färgord.

³ Bornstein (1973) sätter den semantiska kategoriseringen av färgtermer i samband med fysiologiska skillnader i synprocessen; en jämförelse mellan olika primärfärgssystem visar, menar han, ett regelbundet geografiskt mönster för färgbenämningarna. Artikeln innehåller f.ö. en omfattande bibliografi (op.cit.: 280–285), huvudsakligen på det psykofysiologiska området.

motsvarighet i vad man skulle kunna kalla färgterminologins prototypeteori.⁴ Listan på olika infallsvinklar för att finna svaret på frågan om färgtermernas proveniens kan göras lång.

Med Berlin och Kay som riktningsgivare har mycket av färgforskningen under de sista tre decennierna av 1900-talet inriktats på att söka klargöra hur färgterminologin i olika språk utvecklats. Det skulle föra alltför långt att här gå in på den mycket livaktiga vetenskapliga debatt som tog sin utgångspunkt i *Basic Color Terms* [BCT].⁵ Detsamma gäller de senare modifikationer av sina teorier som författarna själva gjorde.⁶ En god bild av forskningsläget⁷ på färgområdet en bit in på 1990-talet ges i Hardin och Maffi (1997). Där ventileras dels frågor som Berlin och Kays studie (1969) aktualiserat inom perceptionsforskningen, dels teoretiska och empiriska spörsmål inom antropologi⁸ och lingvistik i Berlin och Kays efterföljd. En koncis och klargörande översikt över de viktigaste etapperna i färgforskningens historia alltsedan Gladstones studie av de homeriska färgerna (1858) ger Grossmann i kapitlet "I nomi di colore lineamenti di una storia degli studi" (Grossmann 1988: 8–27). På det allmännare planet finner vi i Brusatins *Storia dei colori* (1983) en klargörande genomgång av allt från naturvetenskapliga data på området till färgteorins roll genom konsthistorien, från Newton och Goethe till Klee och Kandinskij.

I *Basic Color Terms* tecknades en generell utvecklingsgång för färgtermernas utveckling som snabbt uppfattades som axiomatisk av praktiskt taget alla forskare inom färgområdet.⁹ I synnerhet vad de sex första färgerna i hierarkin beträffar tycks uppslutningen bakom Berlin och Kay vara tämligen kompakt. Man skulle kunna tänka sig att extrapolera en fortsatt evolution med en alltmer tilltagande specialisering av

⁴ Se framför allt Wierzbicka (1990; 1992: 218–225). Wierzbicka kritiserar tanken på att färgtermerna skulle vara direkta avspieglingar av fysiologiska processer; för henne är de i stället knutna till allmänmänskliga begrepp: växter är gröna, himlen blå, elden är röd, solen gul och marken brun. När hon sätter färgerna under luppen för att försöka tolka dem prototypiskt innebär det i själva verket ett återvändande till mycket gamla vetenskapliga källsprång. Empedokles "rötter", dvs. elementen jord, luft, eld och vatten (som senare inlemmades i Demokritos atomteori) för utan möda tankarna till de fyra första färgerna hos Berlin & Kay: svart, vit, röd och grön/gul.

Wierzbicka visar för övrigt i en ytterst ambitiös studie (2001) hur Jesu bergspredikan och liknelser kan tolkas i termer av universella begrepp, alltså utan kulturspecifika bilder och metaforer (fader, rike, bröd etc.) – en ansats som är nog så intressant för den som intresserar sig för bibelöversättning.

⁵ En mycket initierad och detaljerad exposé över denna ges i MacLaury 1999.

⁶ Berlin & Berlin 1975; Kay 1975.

⁷ En uppsjö av aktuella bibliografiska uppgifter återfinns i Hardin & Maffi 1997: 55f., 222f., 239, 260, 282, 291f., 344ff., 370ff. (antropologi och lingvistik) samt 87f., 115ff., 113f., 148f., 161f., 192f. (psykologi, fysiologi och psykofysik). En värdefull källa är också bibliografin i Grossmann 1988 som förtecknar över 1300 arbeten om färgord i de mest skilda språk från 1814 och framåt. Där analyseras i övrigt ett rikt material av färgtermer i katalanskan, kastiljanskan, italienskan, rumänskan, latinet och ungerskan ur såväl synkronisk som diakronisk synpunkt.

⁸ När kulturanthropologerna övergett evolutionsparadigmet vad olika slag av sociala system beträffar, får detta konsekvenser även för deras syn på det ämne vi här studerar. Så föreslår Jacobson-Widding (1999: 233ff.) som alternativ till Berlin och Kays synsätt en teori där färgterminologins utveckling ses inte endast som en neurofysiologisk anpassning till social eller teknologisk utveckling utan snarare som en perceptuell anpassning till social klassifikation.

⁹ Se t.ex. Ortner 1981 eller Klaus 1989. Vi möter tankegångarna även tidigare hos t.ex. Oksaar 1961 och Römer 1968. Jämför dock Saunders (1999) utomordentligt kraftiga kritik av på det hela taget samtliga 14 konferensbidrag från Asilomarkonferensen 1992 som publicerades i Hardin och Maffi (1997).

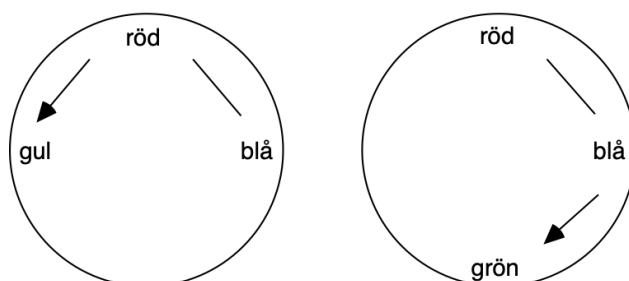
färgtermer i takt med den moderna tidens krav. En sådan hypotes var t.ex. en utgångspunkt för Stoeva-Holms avhandling (1996) om färgbeteckningar i tyska modetexter. Inte ens inom ett så ”modernt” gebit visade sig emellertid hypotesen relevant.¹⁰ De grundläggande färgorden var helt dominerande i materialet: de förmedlar en neutral information om den aktuella textilien (”Die blaue Bluse ausgezeichnet zum dunklen Hose”), de kan användas för att mera allmänt återge generella tendenser inom modevärlden (”Weiss beherrscht die Modeszene.”), med sitt större betydelseinnehåll kan de agera som ställföreträdare för undernyanser (”Alle Farben enden mit Weiss – Winterweiss, Schneeweiss, Wollweiss.” etc.).¹¹

Den oerhört omfattande forskningen om färgterminologin har jag diskuterat i Fält, Erik (1995), *Snövit och de sju färgerna. En studie i färgord, särskilt i de slaviska språken* (Uppsala slavic papers 22). Uppsala: Uppsala University. För allmänna och mera övergripande frågor hänvisar jag till denna bok och till litteraturförteckningen där. Utförliga litteraturförteckningar av senare datum finner vi i MacLaury et al., *Anthropology of color. Interdisciplinary multilevel modeling* (2007) och i Uusküla, *Basic colour terms in Finno-Ugric and Slavonic languages: Myths and facts* (2008: 43–50, I 122, II 394–396, III 26–28, IV 167–168, V 16–18).

Om färguppfattning

På samma sätt som tonhöjden hos signalen från en ambulans till synes [!] sjunker en halv ton när den passerar oss till följd av dopplereffekten påverkas vi i vår subjektiva färguppfattning av många faktorer som är väl kända.

Både ett flödande solsken och ett trolskt månsken gör att färgmättnaden i tingen omkring oss minskar. En blå himmel, skuggan under ett träd eller en röd tegelmur intill objektet är faktorer som varje fotograf över det rena amatörstadiet vet att ta hänsyn till. En röd nyans intill en blå tenderar att uppfattas som mera gulaktig – den blå däremot får en dragning åt det gröna hållet. I bägge fallen verkar jämförelsefärgens komplementärfärg så att säga tilldragande:

¹⁰ ”Somit kann für die Entwicklung der Farbenbenennung in deutschen Modetexten festgestellt werden, daß sie weniger durch die Herausbildung neuer Modelle und Mittel gekennzeichnet ist, als vielmehr durch den veränderten Ausnutzungsgrad der bereits vorhandenen Möglichkeiten und durch die verschiedenartigen Kombinationen vorhandener sprachlicher Mittel” (Stoeva-Holm 1997: 36f.).

¹¹ Exempelen citerade efter Stoeva-Holm (1997: 27).

Ett mellangrått föremål förefaller mörkare när det placeras intill ett vitt än när det kontrasteras mot ett svart. Exempelen är välkända och kan mångfaldigas. De påminner oss om att – även om vi med modern teknik kan hålla yttre faktorer i färgbeskrivningen (uttryckssidan?) förvånansvärt konstanta – påverkas den subjektiva färguppfattningen (innehållssidan?) ändå av störningar som försvårar en objektiv beskrivning. Även färgblindhet av olika slag hör till de fenomen som vi i detta sammanhang bortser ifrån trots att det rör sig om nog så vanliga företeelser.

Gränsdragningsproblem

Låt oss med Berlin och Kay anta att de flesta språk räknar med sju (i några fall åtta) grundläggande färger. Då återstår ändå problemet att sätta namn på dessa färger. Ibland är svaret lätt att finna, understundom är frågan lite mer komplicerad.

Några exempel från olika språk och kulturer men också från olika tidsepoker får illustrera de avgränsningsproblem som uppkommer. Det första exemplet gäller termerna för *grön* i hebreiskan, grekiskan och det austronesiska språket hanunóo i södra Filippinerna.

Samtliga fyra hebreiska färgtermer i GT som vi finner inom det gulgröna området betecknar primärt företeelser inom växtriket, men medan tre av dem (*jæraeq*, *jārāq* och *j̄raqraq*) tar sikte på den spirande grödans gröna färg, finner vi den fjärde (*jērāqôn*) som beteckning för den av rost angripna gula (?) säden och för på liknande sätt bleknade anleten. Oavsett om den ursprungliga betydelsen av roten *jrq* har varit ”grön växt” (Gradwohl 1963: 27–30) eller ”frisk planta” (Brenner 1982: 101) får man förmoda att de olika avledningarna tidigt i trängre mening kommit att beteckna den naturliga grönskan, dvs. ’grön’. I ljuset av Berlin och Kays hypotes att den färgterm vi möter efter ’vit’, ’svart’ och ’röd’ står för ’pale to green’ eller ’pale to yellow’ (Berlin & Kay 1969: 18) förstår vi lätt att roten *jrq* med avledningar av Brenner (1982: 102) definieras ganska vitt som ”tan’, ’yellowish green’, ’green’, ’greenish’”.

Gradwohl (1963: 33, not 50) räknar inte hebr. *ra^anān*¹² som ett färgord utan tolkar dess innebörd som ’frisk’. Emellertid kan man fråga sig om inte *ra^anān* snarare har en prototypisk betydelse ”frisk, grön(t lövverk)” där färgbetydelsen (grön) är inkluderad i och knappast kan skiljas från den mera allmänna innebörden (frisk). I klassisk grekiska möter vi på ett sådant sätt *χλωρός* som beskrivning av löv och växter. Den traditionella synen är att ordet har två betydelser – liksom sv. *grön* kan stå för å ena sidan ”grön till färgen” och ”omogen”, ”oerfaren” etc. å den andra.

¹² Ordet förekommer 18 gånger i GT i samband med träd eller frukter. *Vulgata* översätter endast en av dessa förekomster med en färgterm (*viridis*; i *Bibel 2000* – *grön*). LXX ger i samtliga 18 fall andra översättningar än en färgterm (*tät*, *skuggig*, *fet* etc.).

Lyons (1999: 53) ser – i anslutning till Conklin (1955) – en parallell mellan det ovan nämnda förhållandet i grekiskan och det filippinska språket hanunóo. Där möter vi färgtermen (*ma*)*latny* ("ljusgrönt och mellanting mellan grönt, gult och ljusbrunt").

Conklins beskrivning (op.cit.) av färgorden i hanunóo var banbrytande. De fyra huvudgrupperna av färger där är "mörkhet" (svart, mörkblått, grönt och purpur), "ljushet" (vitt och andra bleka färger), "rödhet" (röda, gula och orange färger hos torkade växter) och "grönhet" (ljus grönt och brunt i växtriket).

Det klassiska exemplet från hanunóo på hur "level-1 ord" (dvs. färgord som saknar en överordnad färgterm) ibland innehåller både färg- och ickefärginformation är (*ma*)*rara* (rödbrunt, rött, orange, gult) och just det ovan nämnda (*ma*)*latny*. För att citera Conklin:

[T]here is an opposition between dryness or desiccation and wetness or freshness (succulence) in visible components of the natural environment which are reflected in the terms *rara* and *latny* respectively [...] A shiny, wet, brown-colored section of newly-cut bamboo is *malatny* (not *marara*). (op.cit.: 191)

Oppositionerna mörkt/ljust och friskt/torrt är således basala.

Frågan om metaforisk eller metonymisk transfer i sådana fall som anförts ovan vore värd ett närmare studium. Det faller emellertid utanför ramen för detta arbete.

Det andra exemplet gäller färgen *röd* som erbjuder vissa problem i klassisk grekiska. Instinktivt är väl varje grecist benägen att se *έρυθρός* som bastermen och *φοινίκεος* och *πορφύρεος* som hyponymer till *έρυθρός* på samma sätt som engelskans *scarlet* och *crimson* i förhållande till *red*.

Lyons menar (1999: 59) att vilken som helst av dessa tre termer kan stå för att kallas "BK-red". Mot resonemanget kan naturligtvis anföras att grekiskan under sin långa historia mycket väl kan ha växlat term för 'röd' både en och flera gånger.^{13 14}

Låt oss emellertid – med alla reservationer – i en kommande undersökning göra ett försök att ställa upp en "normalmatris" för färgterminologin i de språk som tas upp i den framställningen.

Problemet blått

Avgränsningen av det blå färgområdet tycks utgöra ett problem för världens språk. I fornspråken gäller detta i så måtto att dessa oftast saknar en term för färgen ifråga; i en del samtida språk är problemet det omvända: det finns två termer som kan göra anspråk på en position som basterm enligt BCT.

¹³ Kay studerar i en artikel (1975) just sådan synkron variation och diakron förändring av färgord. T.ex. har engelskans *tan*, *chartreuse* och *turquoise* under loppet av en generation ersatts med *beige*, *lime* respektive *aqua*. Franskans *marron* har praktiskt taget helt trängt undan *brun* som term för 'brun' etc.

¹⁴ Jfr f.ö. fornslaviskans *краснь* = *красивый*, *прекрасный* och ryskans *красный* 'röd'.

Slavisten exemplifierar här rent instinktivt med *синий* 'mörkblå' och *голубой* 'ljusblå' i ryskan. Dessa ses oftast som basala färger – både *синий* och *голубой* uppfyller ju de fyra kriterier på en baseterm som ställs upp i *BCT* (1969: 6) – men ibland sammanförs de som en enda kategori av blått. Kay och McDaniel tolkar *голубой* som en baseterm för en del ryssar men troligen inte för alla och ser den som "a potential instance of a twelfth basic color term". En genomgång av de tre viktigaste ryska frekvensordböckerna visar att *голубой* har en endast obetydligt lägre frekvens än *синий* men rankas långt före *розовый*, *коричневый*, *фиолетовый* och *оранжевый* som alla fyra har status som basetermer, om än med viss tvekan i de två sistnämnda fallen. Det förefaller därför rimligt att acceptera både *синий* och *голубой* som basetermer i modern ryska och se detta faktum som ett undantag till hierarkin i *BCT* – eller kanske snarare som en vidareutveckling av denna.

Påståendet att *голубой* är en lika basal term som *синий* styrks av ett test som Morgan och Corbett (1989) genomförde på ett trettioital ryska studenter. Faktiskt återfanns både *синий* och *голубой* bland de fem färger som var mest "salient" av de sammanlagt 167 (!) olika färgtermer som de drygt 30 försökspersonerna sammantagna nämnde under den totala försökstiden om fem minuter. Intressant nog var *голубой* mera "salient" än *синий* och dessutom faktiskt den term av de 167 som det största antalet av studenterna nämnde under den första minuten av försöket!

Liknande försök i betydligt större skala hade genomförts 20 år tidigare av Battig och Montagu (1969) och då på 442 amerikanska studenter. Testet innefattade inte mindre än 56 olika semantiska kategorier. En av dessa var (engelska) färgtermer. De 11 engelska basetermerna enligt *BCT* placerade sig inom de 12 första platserna; den enda ickebasala termen var *violet* på 11:e plats (med *gray/grey* på 12:e plats).

Resultaten av bägge dessa i korthet refererade undersökningar visar klart att "psychological salience" får anses vara ett mycket starkt kriterium när det gäller att avgöra en färgterms eventuella status som baseterm. Och att *голубой* numera måste ses som en baseterm förefaller klart. Även om den utvecklingsgång från 2 till 11 färger som skisserades i *BCT* – särskilt i dess första, "starka" version men även i de modifierade "svagare" varianterna – kan tyckas vara ett Columbi ägg i förhållande till Whorf-Leehypotesens relativism, är det ju faktiskt ingenting som säger att den är undantagslös eller har avstannat.

Samma distinktion som ryskan gör maltesiskan, där *blu* står för 'mörkblå' och *çelēsti* (förstås) för 'himmelsblå'. Den som studerat Berlin och Kay vet att tillägga att även vietnamesiskan uppvisar dubbla termer för vad de flesta av oss ser som en blå färg. Det gäller för övrigt åtskilliga andra språk.

Om vi så går över till det motsatta problemet, nämligen att vissa språk saknar en generell term för blått, kan vi konstatera att detta till exempel gäller för latinet. Goetz (1905–08) diskuterar problemet under den provocativa rubriken "Waren die Römer blaublind?" Det faktum att ett språk – och latinet är på intet sätt enastående i detta

avseende – saknar en övergripande term för färgen blått kan synas märkligt. Vi ser väl normalt blått som en synnerligen primär färg; den hör till de grundfärger vi behöver för att kunna framställa alla sekundära och tertiära färger.

Det har gjorts många preferensundersökningar beträffande färger. En sammanställning av över 21000 bedömningar ger rangordningen 1. *blått*, 2. *rött*, 3. *grönt*, 4. *violett*, 5. *orange*, 6. *gult*. Om vi förutsätter att människors färgpreferenser är någotsånär desamma idag som för 2–3000 år sedan, kan vi inte se ändrade preferenser som en förklaring till att många språk i äldre skeden saknade färgbeteckningar för det blå området. Den blå färgen är som vi ser problematisk på många sätt.

Man har hävdad att även bibelhebreiskan saknar en färgterm för blått. Slutsatsen är naturlig om man som Gradwohl inte räknar pigmentfärger som färgkvaliteter. Det är emellertid ett faktum att både den röda och den blå purpurn spelade en mycket stor roll under antiken som handelsvara med fenicierna som de ledande producenterna. Även om *argaman* (אַרְגָּמָן) och *techelet* (תְּכֵלֶת) rimligen lånats in i hebreiskan tillsammans med produkterna röd respektive blå purpur, förefaller det rimligt att oavsett proveniens betrakta dem som färgtermer.

Slutligen några ord om den blå färgen och förhållandena i hebreiskan. Gradwohl noterar i sin sammanfattning (1963: 88) att de bibelhebreiska färgtermerna är rikt utvecklade och differentierade inom det röda området och betydligt mindre inom det gulgröna, medan ett ord för 'blå' helt saknas. Något förvånande ställer han en fråga i Gladstones efterföljd:

Könnte es vielleicht sein, daß die alten Israeliter Blau überhaupt nicht und Gelb-Grün bloß ungenügend wahrgenommen haben, und also ihr Farbensinn bloß für Rot voll ausgebildet gewesen war? [...] Ließe es sich da nicht denken, daß der Farbensinn der Israeliten zwar nicht gestört, aber noch nicht voll entwickelt war?

Som svar ger han en resumé av Magnus (1880) slutsatser om förhållandet mellan färgsinne och färgbeteckningar – dock med tillägg av en egen något kuriös förmodan att de hebreiska termerna för grönt utvecklats mera, eftersom den magra marken i landet gjort invånarna mera benägna att iaktta varje spirande grönt strå i en i övrigt ganska vegetationslös omgivning.

Gamla testamentet skiljer noga mellan röd och blå purpur, två nyanser som kommer från olika purpurnäckor. Om *purpur* kan sägas vara en varm färg med en aning kyla, gäller det motsatta om den djupblå växtfärgen *indigo*. De båda färgerna delar emellertid ett par egenskaper som givit dem en särställning i färghistorien: hårdighet och – som en följd härav – hög status.

Som framgår av vad som ovan sagts är det väl känt och ofta omvittnat att ryskan har två bastermer för blått (*синий* och *голубой*). Enligt Berlin och Kay (1969: 35, 95) kan ungerskan uppvisa en motsvarande dikotomi inom det *röda* området. I sin avhandling redovisar Uusküla (2008) resultatet av ett fältarbete i Ungern, Finland och Tjeckien.

För ungerskans del menar hon att endast *piros* 'ljusröd' har status av basfärg till skillnad från *vörös* 'mörkröd' som "shows low frequency" (op.cit.: 8).

Ett analogt förhållande för det röda området har hävdats av Schmiedtová och Schmiedtová (2002) för tjeckiskan (*červená* respektive *rudá*). Här leder Uuskülas undersökningar till slutsatsen (2008: III, 25) att *červená* är bastermen medan *rudá* inte kan anses vara "an extra basic colour term". Vidare litteratur beträffande problemet ry. *синий/голубой* och ung. *piros/vörös* anförs hos Uusküla (2008: I 122, II 394–96, III 26–28, IV 167–68, V 16–18).

Ryskan – färgsystemets gossen Ruda

Ryskan är intressant såtillvida att dess färgtermsystem inte helt passar in i *Basic Color Terms* schema. Mest påfallande är förstås att ryskan har två termer för blå (*синий* och *голубой*). Vidare tycks en basterm saknas för purpur, där *пурпурный*, *пурпуровый*, *лиловый*, *багровый* och *фиолетовый* nämnts som tänkbara kandidater. Slutligen har *бурый* nämnts som en konkurrent till *коричневый*.

Ett experiment i Battig och Montagus (1969) efterföljd som företogs av Morgan och Corbett visade "the psychological salience" hos 167 ryska färgtermer (Morgan & Corbett 1989: 140). Resultatet visade att *бурый* intog först 108:e plats av dessa, att jämföra med *коричневый* som nr 10, med *тёмно-коричневый*, *светло-коричневый* och *бледно-коричневый* på 31:a, 70:e respektive 85:e plats. Det är rimligt att anta att denna "psychological salience" är starkt korrelerad med begreppet basterm; slutsatsen blir alltså att endast *коричневый* kan räknas som basal företrädare för brun.

Av de fem pretendenterna på platsen för purpur menar Morgan och Corbett utifrån samma undersökningsresultat att *пурпуровый* och *багровый* har "a weaker claim to basic status ... Purpurnyj 'purple' retains some claim to basic status, but the strongest contenders for the Russian purple 'slot' are lilovyj 'lilac' and (perhaps the best contender) fioletovyj 'violet'".

De två termerna för 'blå', slutligen, låg båda bland de fyra högst placerade färgtermerna i det refererade försöket. Intressant nog toppades listan av *голубой* med *синий* på fjärde plats. Rimligen talar detta för att även *голубой* numera måste räknas som basterm i ryskan.

Morgan och Corbett sammanfattar (1989: 140):

By adding further evidence that Russian has two basic terms for blue, while still having insufficient evidence to say that Russian has a single term for purple (there are problems with fioletovyj 'violet' and lilovyj 'lilac', discussed in Corbett and Morgan 1988), we confirm that Russian causes difficulties for the Berlin and Kay hypothesis, and so deserves further investigation.

Är bibeln en ovanligt färglös bok?

Man kan kanske med visst fog påstå att den klassiska hebreiskan är fattig på adjektiv. Biskop Bo Giertz (1984) har exemplifierat ett sådant påstående med ett par gammaltestamentliga citat: ”en stor röst”, ”en stor åska”. Om vi begränsar oss till färgadjektiven noterar vi ganska snart att antalet olika färgtermer inte är särskilt stort.

Redan en ytlig genomläsning av de gammaltestamentliga texterna lämnar också ett intryck av att dessa färgadjektiv är ganska lågfrekventa i jämförelse med dem vi finner i de flesta texter vi möter i dagens samhälle. Om vi accepterar att Gladstones teori om att grekerna på Homeros tid var färgblinda var felaktig och att detsamma rimligen gällde folken i Främre Orienten vid tiden för Gamla testamentets tillkomst, får vi i stället nöja oss med att konstatera att den inre motivationen att klä de homeriska sångerna likaväl som de gammaltestamentliga böckerna i många och bjärta färger uppenbarligen saknats. Man kan tänka sig att bevekelsegrunderna varit mer eller mindre desamma i bägge fallen. Kanske kan en kommande undersökning bidra till att belysa frågan.

Vi har konstaterat att några av våra äldsta levande litterära minnesmärken karakteriseras av en påfallande liten benägenhet att använda sig av färgbeteckningar. På sitt sätt kan man tolka detta som ett stöd för den grundtanke som löper igenom Berlin och Kays klassiska framställning. Människans språk uppvisar, menar de, i sin historiska utveckling ett gradvis ökande behov att klä de språkliga uttrycken i en mera diversifierad färgskrud. Om man kan tänkas belägga detta i den litteratur som är tillgänglig för oss, är de homeriska sångerna och de bibliska texterna onekligen väl ägnade att styrka en sådan tes, även om man med fog kan hävda att orsaken åtminstone för bibelns vidkommande lika väl torde kunna återfinnas i dess alldeles speciella genretillhörighet.

Påståendet att den klassiska hebreiskan är påfallande fattig på färgtermer är knappast ägnat att förvåna. Den samlade litteraturen på språket utgörs ju av just *Gamla testamentet*. Som framgår av Brenners studie (1982) av färgtermerna i klassisk hebreiska innebär detta dels språkliga luckor inom det språkliga fältet, dels att de termer som används tenderar att bli semantiskt överladdade och därför inte tillräckligt specifika. Brenner sammanfattar ”...the field does not appear as a well-developed segment of OT vocabulary” (op.cit.: 177).

Mutatis mutandis har motsvarande omdömen fällts även om klassisk grekiska och latin. Den stora skillnaden är här givetvis att vi har hela litteraturen – poesi och prosa – skriftligt traderad till våra dagar.

Till frågan om de bibliska färgerna får vi anledning att återkomma.

Anförd litteratur

- Allott, R. M. 1974. "Some apparent uniformities between languages in colour-naming." *Language and speech* 17(4), 377–402.
- Battig, William F. & Montague, William E. 1969. "Category norms of verbal items in 56 categories: a replication and extension of the Connecticut category norms." *Journal of experimental psychology*. Monograph 80:3:2.
- Berlin, Brent & Kay, Paul. 1969. *Basic color terms: their universality and evolution*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press. [Rev. uppl., 1999. Stanford: Calif. CSLI.]
- Berlin, Brent & Berlin, Elois Ann. 1975. "Auaruna color categories." *American ethnologist* 2, 61–87.
- Bibel 2000 = Bibelkommissionens översättning.
- Bornstein, Marc H. 1973. "Color vision and color naming: a psychophysiological hypothesis of cultural difference." *Psychological bulletin* 80(4), 257–285.
- Brenner, Athalya. 1982. *Colour terms in the Old Testament*. Sheffield: JSOT Press.
- Brenner, Athalya. 1999. "On color and the Sacred in the Hebrew Bible." Borg, Alexander (ed.) *The language of color in the Mediterranean: an anthology on linguistic and ethnographic aspects of color terms*. Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm oriental studies 16, 200–207.
- Brusatin, Manlio. 1983. *Storia dei colori*. Torino: Einaudi.
- Chomsky, Noam. 1957. *Syntactic structures*. The Hague: Mouton & Co.
- Conklin, Harold C. 1955. "Hanunóo color terms." *Southwestern journal of anthropology* 11: 339–344. [Omtryckt i Hymes, Dell H. *Language in culture and society: reader in linguistics and anthropology*. New York: Evanston; London: Harper & Row, 1964].
- Fält, Erik. 1995. *Snövit och de sju färgerna: en studie i färgord, särskilt i de slaviska språken*. Uppsala: Uppsala slavica papers 22.
- Giertz, Bo. 1984–85. *Förklaringar till Nya testamentet* 1–3. Stockholm: Förlagsförlaget.
- Gladstone, William Ewart. 1858. *Studies on Homer and the Homeric age*. Oxford: Oxford University Press.
- Goetz, K. E. 1905–08. "Waren die Römer blaublind?" *Archiv f. lat. Lex. und Gram.* 14, 75–88; 15, 527–547.
- Gradwohl, Roland. 1963. *Die Farben im Alten Testament. Eine terminologische Studie*. Berlin: Beihefte zur Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft 83.
- Grossmann, Maria. 1988. *Colori e lessico. Studi sulla struttura semantica degli aggettivi di colore in catalano, castigliano, italiano, romeno, latino ed ungherese*. Tübingen: Tübinger Beiträge zur Linguistik 310.
- Hardin, C.L. & Maffi, Luisa (eds). 1997. *Color categories in thought and language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jacobson-Widding, Anita. 1999. "Colors and the social order: symbolic classification in Central Africa." Borg, Alexander (ed.) *The language of color in the Mediterranean: an anthology on linguistic and ethnographic aspects of color terms*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 232–253.
- Kandinsky, Wassily. 1994. *Om det andliga i konsten*, övers. Ulf Linde och Sonja Martinson. Göteborg: Vinga press.

- Kay, Paul. 1975. "Synchronic variability and diachronic change in basic color terms." *Language in society* 4, 257–270.
- Klaus, H. 1989. "Beobachtungen zu den Modefarbenwörtern in der deutschen Gegenwartssprache." *Zeitschrift für germanistische Linguistik* 17, 22–57.
- Lyons, John. 1999. "The vocabulary of color with particular reference to ancient Greek and classical Latin." Borg, Alexander (ed.) *The language of color in the Mediterranean: an anthology on linguistic and ethnographic aspects of color terms*. (Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm oriental studies 16). Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 38–75.
- LXX = Septuaginta[översättningarna av Gamla testamentet].
- MacLaury, Robert E. 1999. "Basic color terms: twenty-five years after." Borg, Alexander (ed.) *The language of color in the Mediterranean: an anthology on linguistic and ethnographic aspects of color terms*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 1–37.
- MacLaury, Robert E. et al. (eds). 2007. *Anthropology of color: interdisciplinary multilevel modeling*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Magnus, Hugo. 1880. *Untersuchungen über den Farbensinn der Naturvölker*. (Preyer Samml. physiol Abh. 2). Leipzig: G. Fischer.
- McManus, Ian Christoffer. 1983. "Basic colour terms in literature." *Language and speech* 26(3). London: Bedford College, University of London, St Mary's Medical School, 247–252.
- Morgan, Gerry & Corbett, Greville. 1989. "Russian colour term salience." *Russian linguistics* 13, 125–141.
- Nowaczyk, Ronald H. 1982. "Sex-related differences in the color lexikon." *Language and speech* 25(3), 257–265.
- Oksaar, Els. 1961. "Ueber die Farbenbezeichnungen im Deutsch der Gegenwart." *Muttersprache* 71, 207–220.
- Ortner, H. 1981. *Wortschatz der Mode*. Düsseldorf: Schwann.
- Römer, Ruth. 1968. *Die Sprache der Anzeigenwerbung*. Düsseldorf: Schwann.
- Saunders, Barbara. 1992. *The invention of basic color terms*. Utrecht: Faculty of Social Science, University of Utrecht.
- Saussure, Ferdinand de. 1916. *Cours de linguistique générale*. Lausanne: Hayot.
- Schmiedtová, Vera & Schmiedtová, Barbara. 2006. "Určení jazykové základovosti barev v českém národním korpusu." *Korpusová lingvistika: stav a modelové přístupy*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Stoeva-Holm, Dessislava. 1996. *Farbbezeichnungen in deutschen Modetexten: eine morphologisch-semantische Untersuchung*. [Diss. Uppsala.] Stockholm: Gotab.
- Stoeva-Holm, Dessislava. 1997. "Farbbezeichnungen in deutschen Texten zur Mode." *Nazwy barw i wymiarów*. Stockholm: Stockholm slavic papers. Stockholms universitet, 25–31.
- Uusküla, Mari. 2008. *Basic colour terms in Finno-Ugric and Slavonic languages: myths and facts*. [Dissertationes linguisticae Universitatis Tartuensis 9.] Tartu: Tartu Ülikool Kirjastus.
- Vulgata = Versio vulgata [katolska kyrkans officiella bibelöversättning fram till 1979].

- Wierzbicka, Anna. 1990. "The meaning of color terms: semantics, culture, and cognition." *Cognitive linguistics* 1(1), 99–150.
- Wierzbicka, Anna. 1992. "Semantic primitives and semantic fields." Lehrer, Adrienne & Kittay, Eva Feder (eds) *Frames, fields, and contrasts: new essays in semantic and lexical organization*. Hillsdale: Erlbaum Associates, 209–228.
- Wierzbicka, Anna. 2001. *What did Jesus mean?: explaining the Sermon on the mount and the parables in simple and universal concepts*. New York: Oxford University Press.